

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Pleven

Издание Publication	Конфликти и разбирателства в историята Conflicts and understandings in history
Том / година Volume / year	IV / 2025
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Pleven, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Подполковник гл. ас. д-р Калин Ранчев Lieutenant Colonel Kalin Ranchev, Chief Assistant, PhD
Институция Affiliation	Военна академия „Г. С. Раковски“ Rakovski National Defence College
Заглавие Title	ОРГАНИ ЗА СТРАТЕГИЧЕСКО РЪКОВОДСТВО НА НАРОДНА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ СТУДЕНАТА ВОЙНА STRATEGIC LEADERSHIP BODIES OF THE PEOPLE’S REPUBLIC OF BULGARIA DURING THE COLD WAR
Страници Pages	502–512
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-4-502/

ОРГАНИ ЗА СТРАТЕГИЧЕСКО РЪКОВОДСТВО НА НАРОДНА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ СТУДЕНАТА ВОЙНА

Подполковник гл. ас. д-р Калин Ранчев

Военна академия „Г. С. Раковски“

Резюме: В доклада е разгледано отражението на големите политически промени след Втората световна война, които настъпват за цяла Източна Европа и новата роля на Българската комунистическа партия в страната по изграждане на политическата система по съветски модел. Утвърждаването на дълбоките политически, социални и стопански преобразувания които настъпват в страната след военнополитическият преврат на 8 срещу 9 септември 1944 г. са утвърдени с основния закон, приет на 4 декември 1947 г. Изработването на нова конституция се налага от смяната на формата на управление – от монархическа към републиканска. Това дава възможност в основния закон да се фиксират и дълбоките преобразования. Конституирана на този принцип Конституцията определя и въпросите за сигурността на страната. Промените в държавното строителство и възгледите за използване на въоръжените сили не са ставали стихийно, а са плод на приетия и приложен на практика съветски опит. Провеждането на военната политика е изключителен прерогатив на Политбюро на ЦК на БКП. Основните задачи в тази област се заключават в: изграждане на органите за ръководство на войната и определяне на техните функционални задължения.

Ключови думи: Конституция; Отечествен фронт; Българска комунистическа партия; ПБ на ЦК на БКП; Народно събрание; Президиум; Министерски съвет; национална сигурност.

След края на Втората световна война комунистическите партии в държавите от Източна Европа придобиват нова роля. Именно в това, както посочва Евгений Кандиларов, се състои

„една от големите политически промени“ в региона в средата на 40-те години на XX в. До този момент тези политически формации се стремят да ликвидират „буржоазната държава“ и да сменят властта по революционен път. Освен това, като се изключи Чехословакия, където комунистическата партия играе ролята на „вечна опозиция“, комунистическите партии в източноевропейските страни са в състояние на нелегалност. Но в хода на войната на тях „им се налага да се видят в ролята на отговорни за държавата фактори и да се опитат да изработят общественополитически програми за управление“¹.

На 5 септември 1944 г. СССР обявява война на Царство България. Само три дни по-късно войските на 3-ти Украински фронт навлизат в пределите на страната. На 9 септември 1944 г. начело на българската държава застава правителството на Отечествения фронт (ОФ). Това става вследствие на преврат в столицата София². В състава на новия кабинет влизат представители на четири политически формации – Българската работническа партия (комунисти) (БРП (к)), Българския земеделски народен съюз (БЗНС) „Пладне“, Политическия кръг (впоследствие Народен съюз) „Звено“ и Българската работническа социалдемократическа партия (БРСДП) – и двама „независими интелектуалци“³.

Историческият период между 9 септември 1944 г. и края на 1948 г. „популярно се нарича „отечественофронтовска ера“, доколкото протича при управление на обединените в ОФ партии“. Успоредно с това в тези години БРП (к), „съобразявайки се с вътрешните и най-вече с външните условия, определяни от Москва, възприема като своя програмна концепция изграждането на „народнодемократична“ държава, възприемана като преходен етап към социалистическото общество“⁴. По думите на лидера на БРП (к) Георги Димитров:

„Тоя път на обществено развитие може да се стори на някои по-бавен. Но той е не само възможен, реален, но е и несъмнено много по-безболезнен за народите. И затова ние, комунисти-

¹ **Кандиларов, Евгений.** От „реален“ към „демократичен“ социализъм (Из зигзагите на идейното и програмното развитие на БКП след Втората световна война). Изследване по история на социализма в България. Том 2. София: Център за исторически и политологически изследвания. София: Фондация „Фридрих Еберт“, 2010, ISBN 978-954-92194-8-7, с. 76 – 77, с. 75, бел. 15.

² **Калинова, Евгения.** Победителите и България 1939 – 1945. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2004, с. 106, 141. Повече за деветосептемврийската политическа промяна в България през 1944 г. вж. **Везенков, Александър.** 9 септември 1944 г. София: Сиела, 2014.

³ **Калинова, Евгения, Баева, Искра.** Българските преходи 1939 – 2010. Второ преработено и допълнено издание. Б. м.: Парадигма, 2010, с. 40 – 41.

⁴ **Кандиларов, Евгений.** От „реален“..., с. 77.

те, открито заявяваме и не се стесняваме да заявим, че предпочитаме при днешното положение именно този път, защото той е реален и по-безболезнен път към социализма“⁵. По-късно, през 1946 г., Георги Димитров „доразвива постановката за националния път на България към социализъм, който може да бъде осъществен без диктатура на пролетариата“⁶.

През октомври 1946 г. са проведени избори за VI Велико народно събрание (ВНС). Съгласно официалните резултати ОФ печели категорично, като за коалицията гласуват почти 3 000 000 гласоподаватели (от 4 250 000 общо). Първостепенната задача на VI ВНС е да подготви и да приеме нов основен закон на държавата. Втората българска конституция е приета на 4 декември 1947 г. В значителна степен тя „се доближава до съветската конституция от 1936 година“, като „в нея са заложени открити идеологически постановки и политически оценки на събития от близкото минало на страната“⁷. Важен фактор за приемането на новата конституция е и промяната във формата на държавно управление. След референдум от септември 1946 г. България се превръща от монархия в република⁸.

Конституцията на Народна република България (НРБ) от 1947 г. (Фиг. № 1) определя Народното събрание като „върховен орган на държавната власт“ и го квалифицира като „... носител на държавната власт във всичката ѝ пълнота, доколкото отделни функции не влизат, по силата на Конституцията, в компетентността на другите подчинени нему органи на държавната власт и на държавното управление“. То е единствен законодателен орган в страната. Народното събрание избира Президиум на Народното събрание (колективен държавен глава), правителство и изменя Конституцията. Народното събрание е овластено да решава въпросите за обявяване на война и сключване на мир⁹.

Подобно разбиране за ролята и правомощията на парламента е определящо по въпросите за сигурността на страната. По силата на Конституцията Народното събрание е представител и субект на единната държавна власт.

Съгласно Конституцията „Народното събрание се свиква на

⁵ Кандиларов, Евгений. От „реален“..., с. 77, бел. 23.

⁶ Кандиларов, Евгений. От „реален“..., с. 82.

⁷ Вачков, Даниел и др. НРБ от началото до края. София: Сиела, 2011, с. 86 – 87. Повече за подготовката и приемането на новата конституция на България вж. в Григорова, Лора. Конституционният въпрос в България 1946 – 1947. Велико Търново: Фабер, 2013.

⁸ Огнянов, Любомир. Политическата система в България 1949 – 1956. София: Стандарт, 2008, с. 101.

⁹ Огнянов, Любомир. 2008. Политическата система ..., с. 102.

сесии от Президиума на Народното събрание най-малко два пъти през годината (на 1 ноември и на 1 февруари) или по искане най-малко на една пета от народните представители“¹⁰. Този факт го квалифицира като непостоянно действащ орган и обезсилва и обезличава ролята му. Друг правен и исторически факт е, че при действието на Димитровската конституция от 1947 г. законите и останалите нормативни актове се приемат на едно гласуване, което се отразява на качеството и разкрива формалността на дейността на парламента¹¹.

Обезсилването и обезличаването на парламента от факта, че той епизодично разглежда важните въпроси на обществото, в това число и въпросите на националната сигурност, го превръща в непостоянно действащ орган на държавата, което на практика го изважда от участие при вземане на решения по сигурността, като му отрежда последваща дейност на формализираща санкция¹².

Съгласно действащата Конституцията от 1947 г., Президиумът на Народното събрание е постоянно действащ висш орган на държавната власт. Когато Народното събрание не заседава, той може да обявява, по предложение на правителството, положение на война в случай на въоръжено нападение срещу страната и в случай на нужда от неотложно изпълнение на международни задължения за взаимна отбрана. При тези извънредни обстоятелства Президиумът е длъжен да свика Народното събрание, за да се произнесе по взетите решения. В задълженията на Президиума на Народното събрание са включени: обявяването на обща и частична мобилизация, назначаването и освобождаването от длъжност на главнокомандващия на въоръжените сили на страната и висшия команден състав¹³.

Така заложените прерогативи на Президиума на Народното събрание в Конституцията на НРБ го поставят на следващо място след парламента в механизма на вземане на решения по националната сигурност в държавата. Конституционната и политическа практика след 1947 г. показва, че на практика не се реализира така заложената решаващата му значимост. Правомощията на Президиума формално се изземват от Председателя на Президиума, който същевременно е и член на Политбюро на ЦК на БКП, а на практика се реализират от Председателя на Министер-

¹⁰ Методиев, Веселин, Стоянов, Лъчезар. 1990. *Български конституции и конституционни проекти*. Конституция на Народна република България от 1947 г., София: ДИ „Д-р Петър Берон“, с. 40.

¹¹ Дойков, Йордан. България във Варшавския договор и в НАТО. София: Парадигма, 2010, с. 93.

¹² Дойков, Йордан. България във..., с. 94.

¹³ Дойков, Йордан. България във..., с. 98.

ския съвет (МС) в качеството си на Генерален секретар на ЦК на БКП поради факта, че и ако да не е визирана в Конституцията, Комунистическата партия на практика е единствената ръководна политическа сила в държавата¹⁴.

Конституцията от 1947 г. определя на следващо място в състава на органите за стратегическо ръководство Министерския съвет. Съгласно нейните разпоредби той е начело на органите на държавното управление и е „Върховен изпълнителен и разпоредителен орган на държавната власт в Народна Република България“. По конституция неговите функции по осъществяване на политиката на сигурността са ръководни. Ръководството му не е цялостно, но е всеобхватно и се изразява в ръководенето на специализираните органите, свързани със сферата на националната сигурност - Министерството на вътрешните работи и Министерството на народната отбрана¹⁵.

От това следва да се заключи, че изпълнителната власт в лицето на правителството се явява най-важният орган при вземането на решения по въпросите на националната сигурност. По силата на действието на Конституцията от 1947 г. „Президиумът с министерския съвет образуват Правителство, защото тяхното координирано решение създава изпълним, приложим правителствен акт“. Не трябва да се пропуска и фактът, че през по-голямата част от действието на Конституцията председателят на Министерският съвет е и титуляр на поста Генерален секретар на ЦК на БКП, който *defacto* управлява самостоятелно страната. Така Конституцията очертава правата и отговорностите на държавните органи, свързани със сигурността на държавата. Освен това тя дава възможност за формиране на други „компетентни и отговорни“ органи на държавната власт, които имат отношение към националната сигурност на страната. Такъв орган през разглеждания период се явява Държавният комитет на отбраната (ДКО). При неговото създаване е най-ясно очертан механизмът на вземане на решение в държавата¹⁶.

ДКО е създаден с Решение № 4 от 6 март 1952 г. на ПБ на ЦК на БКП¹⁷, което впоследствие е препотвърдено с Постановление № 463 с дата 13 декември 1952 г. на МС¹⁸ и Указ № 489 от 15 де-

¹⁴ Дойков, Йордан. България във..., с. 98.

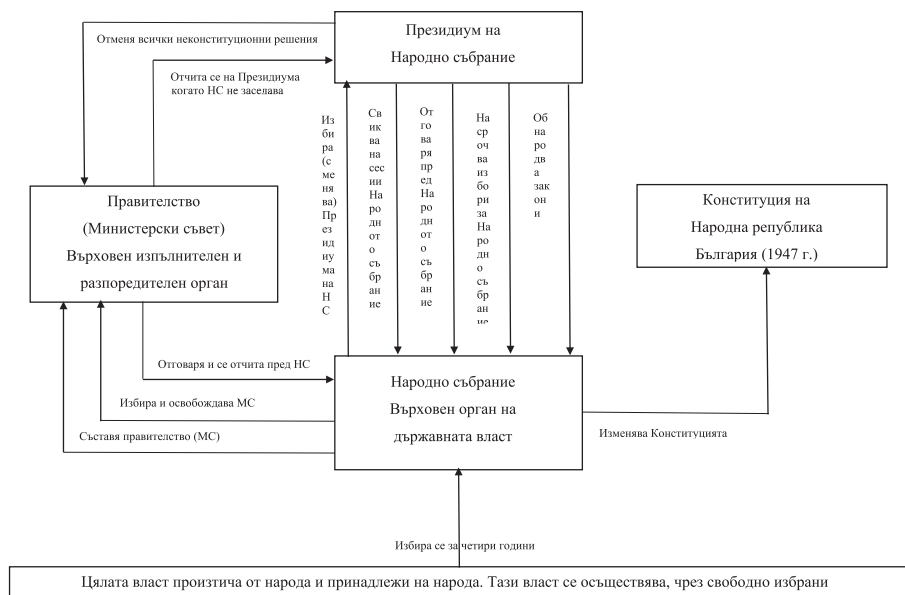
¹⁵ Дойков, Йордан. България във..., с. 103.

¹⁶ Българските конституции. Политически и институционален преглед. Исторически коментар. Стенографски дневници. София: Издателство „БИ 93“ ООД, 2020, с. 77.

¹⁷ Баев, Йордан. Системата за европейска сигурност и Балканите в годините на Студената война. София: Издателство „Дамян Яков“, 2010, с. 113.

¹⁸ ЦДА, ф. 136, оп. 86, а. е. 356, л. 4 - 5.

кември 1952 г. на Президиума на Народното събрание¹⁹. Този факт на практика показва подмяната на законовата инициатива с партийни решения. Процесът на вземане на решения преминава през три управленски равнища - всяко едно решение се предлага, обсъжда и утвърждава от Политбюро на ЦК на БКП, след което се изпраща за изготвяне на постановление (разпореждане) от Министерския съвет, което законодателно се оформя с указ на Президиума на Народното събрание. Така на практика с партийно решение се създава партийно-държавен орган за страте-

Фиг. № 1 Взаимовръзки според „Димитровската конституция“ от 6.12.1947 г.

гическо ръководство на отбраната на България.

С развитието на политическите процеси в страната все по-ясно проличава, че Конституцията от 1947 г. става недостатъчно пригодна за обслужване и за утвърждаване на еднопартийната власт на БКП. През април 1971 г. се състои X партийен конгрес. Съгласно официалните данни в неговата работа вземат участие почти 1 600 делегати. В своя доклад партийният и държавен лидер Тодор Живков въвежда словосъчетанието „развито социалистическо общество“. Предвид обявеното навлизане на България в тази фаза от нейното развитие се налага приемането на нов основен закон²⁰.

В началото на 1971 г. проектът на нов основен закон е обсъден и в парламентарната конституционна комисия, и в ПБ на ЦК

¹⁹ ЦДА, ф. 136, оп. 86, а. е. 356, л. 2 – 3.

²⁰ **Вачков, Даниел** и др. НРБ от началото..., с. 259 – 260.

на БКП, и на пленум на партията. Той е гласуван на референдум и впоследствие Народното събрание провъзгласява приемането му (Фиг. № 2). Основната характеристика на приетата Конституция е цялостната идеологизация на общественно-икономическия и духовен живот на основата на взетите решения за изграждане на развито социалистическо общество²¹.

Конституционните промени в сферата на сигурността са напълно съобразени с новата общественно-политическа среда. В чл. 1, ал. 2 е регламентирана ръководната роля на БКП в страната. Този конституционен факт извежда висшите ръководни органи на Комунистическата партия сред отговорния и компетентен кръг на лицата, от които зависят решенията в сферата на националната сигурност (отдел „Военен“ на ЦК)²².

Конституцията отрежда на Народното събрание ролята на върховен орган на държавната власт, стоящ над всички останали институции и власти в страната. НС избира и освобождава от длъжност Държавния съвет и Министерския съвет, които имат пряко отношение и отговорности по националната сигурност. Независимо от конституционните му правомощия обезсилването и обезличаването на парламента е факт и при новата конституция. Според чл. 71, ал. 1 Народното събрание се свиква на сесии от Държавния съвет най-малко три пъти през годината²³.

На следващо място, но не и по значение в политиката за сигурност, намира институционализиран израз и новосъздаденият Държавен съвет (ДС). Той е „висш постоянно действащ орган на държавната власт (чл. 90, ал. 1), който съединява вземането на решения с тяхното изпълнение“ (чл. 90, ал. 2)²⁴ на практика е най-висшата държавна институция, определяща политиката за сигурност в държавата. По смисъла на Конституцията ДС е „колективен президент“. Наред с това обаче на Председателя на Държавния съвет са предоставени функции (чл. 96), според които той може да осъществява това еднолично и от това произтича, че Председателят може да подменя целия съвет²⁵.

Съгласно Конституцията на Държавния съвет са делегирани огромни правомощия в областта на сигурността, произтичащи от задълженията да осъществява „общо ръководство на отбраната и сигурността на страната“ (чл. 93, т. 9), както и с предоставено-

²¹ Вачков, Даниел и др. НРБ от началото..., с. 60; Дойков, Йордан. 2010. България във..., с. 121 – 122.

²² Дойков, Йордан. България във..., с. 122.

²³ Конституция на НРБ от 1971 г. Българските ..., с. 122.

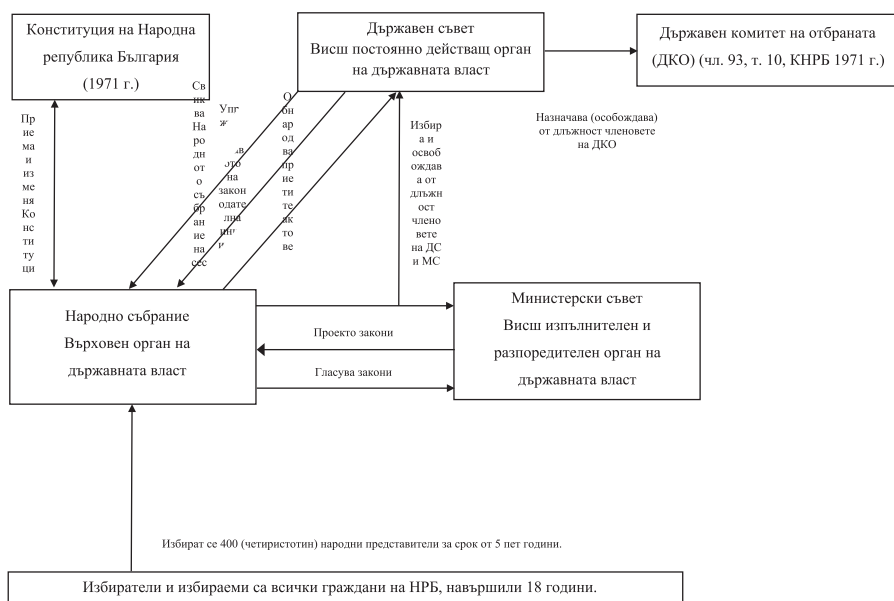
²⁴ Конституция на НРБ от 1971 г. Българските ..., с. 128.

²⁵ Дойков, Йордан. България във ..., с. 124.

то му „общо ръководство на вътрешната и външна политика на държавата“ (чл. 94, т. 1)²⁶. Освен това най-сериозният аргумент в тази посока е „преминаването“ на ДКО към Държавния съвет²⁷.

Следващият орган, определен от Конституцията от 1971 г. за вземане на решения по въпросите за националната сигурност, е Министерският съвет. Той е „висш изпълнителен орган на държавната власт“ и според Конституцията, той осъществява дейността си под ръководството и контрола на Народното събрание“ от което се избира. Поради сесийния характер на работа на НС и времетраенето им, МС попада под ръководството и контрола на Държавния съвет, в частност на неговия председател²⁸.

Министерският съвет осъществява общото ръководство на въоръжените сили (чл. 103, т. 8). В Разпореждане № 8 от 24 февруари 1972 г. е видно изпълнението на правомощията му по чл. 103, т. 8 по отношение на „подчинеността му на ЦК на БКП, Държавния съвет и Държавния комитет на отбраната, защото организира изпълнението на техните решения, укази и постановления, непосредственото ръководство и контрол на дейността на министерствата за удовлетворяване на нуждите на въоръжените сили и подготовката на цялото стопанство за работа във военно

Фиг. № 2 Взаимовръзки според „Живковата конституция“ 18.05.1971 г.

²⁶ Дойков, Йордан. България във ..., с. 125 – 126.

²⁷ ЦДА, ф. 117, оп. 35, а. е. 252, л. 3 – 4.

²⁸ Конституция на РБ от 1991 г. Българските конституции. Политически и институционален преглед. Исторически коментар. Стенографски дневници. София: Биз3, 2020, с. 133.

време, както и на територията на страната за отбрана²⁹.

В сравнение с Държавния съвет функциите на Министерския съвет са сведени до организационно-технически действия, които е длъжен да осъществява по линия на държавния апарат. Така Конституцията от 1971 г. показва институционалните права и отговорности на тези държавни органи, имащи отношение към сигурността на държавата. Изводът, който се налага, е, че водеща роля при вземане на решения по националната сигурност е имал Държавният съвет³⁰.

Освен Държавния съвет Конституцията от 1971 г. дава законово основание с въпросите на националната сигурност да се занимава и ДКО като специализиран орган на ДС. Съгласно Решение на ЦК на БКП от 28 януари 1972 г. (Протокол № 2) е прието Положение за функциите на ДКО в мирно време. В него определено, че първият секретар на ЦК на БКП и председател на Държавния съвет и ДКО е главнокомандуващ на въоръжените сили, а министъра на народната отбрана е заместник-главнокомандващ³¹. От така видните в документа функции на ДКО може да се направи сравнението, че във варианта от 1972 г. са заложени много повече правомощия отколкото във варианта от 1952 г., както и да се урегулира системата за ръководство на страната по време на война – „на принципа на общи решения на ЦК на БКП, последвани от конкретни управленски актове на ДКО“³².

За значимостта на ДКО може да се заключи от факта, че значителна част от членовете и кандидат-членовете на Политбюро са и членове на Държавния комитет на отбраната и на Министерския съвет. Налице е срастване на политическата и държавната власт. Всичко това е регламентирано в чл. 1, ал. 2 от Конституцията на НРБ от 1971 г., където е фиксирано, че „ръководната сила в обществото и държавата е Българската комунистическа партия“. Всички решения, свързани с управлението, организационното изграждане, бойната и мобилизационна готовност, оперативната, бойната и политическата подготовка и материално-техническото осигуряване на въоръжените сили и подготовката на страната за отбрана, се вземат от Политбюро на ЦК на БКП.

Изхождайки от гореизложеното може да се твърди, че ДКО в качеството си на специализиран орган на Държавния съвет е един от най-важните държавни органи и играе особена роля в механизма на вземане на решения за отбраната и сигурността на

²⁹ Дойков, Йордан. България във ..., с. 127 – 128.

³⁰ Дойков, Йордан. България във ..., с. 128.

³¹ ЦДА, ф. 1Б, оп. 64, а. е. 411, л. 8 – 11.

³² Дойков, Йордан. България във ..., с. 129.

страната.

Държавният комитет на отбраната функционира до падането на режима на Тодор Живков на 10 ноември 1989 г. Формалният край на неговото съществуване е през пролетта на 1990 г., когато е приет Закон за изменение и допълнение на Конституцията на Народна република България³³. Със закриването на Държавния съвет, през март 1990 г., е закрит и Държавният комитет на отбраната и е създаден Съвет за национална сигурност.

От средата на 40-те години на XX в. политическата система на Третата българска държава навлиза в нов, качествено различен и достатъчно продължителен период на развитие. Той приключва в края на 80-те години на XX в. с прехода на Източна Европа към демокрация.

Органите за стратегическо ръководство са били основен компонент от системата за ръководство на страната и въоръжените сили и са заемали важно място в подготовката на страната за отбрана. Промените в държавното строителство и възгледите за използване на въоръжените сили не са ставали стихийно, а са били плод на приетия и приложен на практика съветски опит.

Основните задачи в подготовката на системата за ръководство на войната се заключават в: изграждане на органите за ръководство на войната и определяне на техните функционални задължения; провеждане на системни тренировки, учения и проверки на системата за ръководство; подготовка на защитени пунктове за управление; изграждане на единна свързочна система. Важно условие за постигане на целите за повишаване на готовността на страната за отбрана е непрекъснатото усъвършенстване на системата за ръководство и повишаване на готовността на органите за военно-политическо ръководство за своевременно преминаване от мирновременна към военновременна дейност. В тази връзка под ръководството на ЦК на БКП и Държавният комитет на отбраната се провеждат система от мероприятия.

³³ Държавен вестник, бр. 29 от 10 април 1990, с. 3.

STRATEGIC LEADERSHIP BODIES OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF BULGARIA DURING THE COLD WAR

Lieutenant Colonel Kalin Ranchev, Chief Assistant, PhD

Rakovski National Defence College

Abstract:

The report examines the impact of the major political changes that took place across Eastern Europe after the Second World War and the new role of the Bulgarian Communist Party in building the country's political system on the Soviet model.

The consolidation of the profound political, social and economic transformations that took place in the country after the military-political coup d'état of 8 versus 9 September 1944 were confirmed by the basic law adopted on 4 December 1947.

The drafting of a new constitution was necessitated by the change of form of government from monarchical to republican.

This made it possible to fix the profound transformations in the basic law.

Constructed on this principle, the constitution also determines the security issues of the country.

Changes in state building and views on the use of the armed forces did not occur spontaneously, but were the result of Soviet experience adopted and put into practice.

The conduct of military policy is the exclusive prerogative of the Politburo of the Communist Party Central Committee.

The main tasks in this field consisted in: building up the organs for the conduct of the war and determining their functional duties.

Key words: Constitution; Fatherland Front; Bulgarian Communist Party; Central Committee of the Communist Party; National Assembly; Presidium; Council of Ministers; national security.

Подполк. гл. ас. д-р Калин Ранчев

Военна академия „Г. С. Раковски“

София, бул. „Евлоги и Христо Георгиеви“ № 82

ORCID iD: 0000-0002-1397-0781

E-mail: ranchev_kalin@abv.bg